

UDC | УДК : 343.98

Анотація: Положення наукової статті розкривають авторське бачення взаємозв'язку криміналістичної техніки і тактики у процесі розслідування злочинів вчинених в пенітенціарних установах. Саме це дозволило автору сформулювати конкретні рекомендації криміналістичної методики які покликані забезпечити найбільш повне та ефективне застосування прийомів та засобів криміналістичної техніки. А також запропонувати новітні положення методики розслідування злочинів вчинених в пенітенціарних установах, які змінюються в залежності від характеру рекомендацій для застосування засобів та методів криміналістичної техніки. Досліджено основні принципи взаємозв'язку криміналістичної техніки і тактики у процесі розслідування злочинів вчинених в пенітенціарних установах.

Ключові слова: криміналістика; технічні засоби; криміналістична тактика; взаємодія; пенітенціарні установи.

THE INTERRELATION OF FORENSIC TECHNICS AND TACTICS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMES COMMITTED IN PENITENTIARIES

BATIUK, O.

*Candidate of Legal Sciences, associate professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

Abstract

The article reveals author's vision of the interrelation between forensic technical facilities practical use and criminalistic tactics during the investigation of crimes committed in prisons (penitentiaries). Author formulates specific recommendations on forensic techniques which are designed to provide the most complete and effective application of methods and means of forensic technology, and to offer the latest methods for investigation of crimes committed in prisons, which varies depending on the nature of the recommended tools and methods of forensic technology. The main principles of the interrelation of forensic technology and tactics during the investigation of crimes committed in prisons are explored as well.

Keywords: forensics; technical facilities; criminalistic tactics; principles of penitentiary.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ І ТАКТИКИ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ

О. В. БАТЮК

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки*

✉ зв'язок з автором: через Редакцію

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Впродовж розвитку усієї історії криміналістики під впливом різноманітних чинників неодноразово змінювалась її система. Наукові дискусії стосовно системи криміналістики не вщухають і сьогодні. Прагнення вчених розробити оптимальну систему криміналістики обумовили появу в літературі різноманітних поглядів як про її структуру, так і зміст, і в цьому немає нічого дивного, бо архітектоніка саме цієї частини криміналістики є однією з найбільш рухомих.

Суть полягає не в назві відповідного розділу криміналістики, а в змісті тих проблем, які визначають предмет вивчення в тому чи іншому розділі цієї науки. У цьому сенсі позиція О. Ф. Волинського полягає в тому, що «криміналістичну техніку (розділ науки криміналістики) доцільно розглядати як галузь криміналістичних знань про закономірності виникнення слідів злочину, виявлення їхніх причинних зв'язків з ознаками осіб, що вчинили злочини, способами і засобами вчинення злочинів, а також отримання, обробки, систематизації і використання криміналістично-значущої інформації в процесі розкриття та розслідування злочинів» [1, с. 21].

Про включення техніки в тактику у певній мірі зазначав А. І. Вінберг: «криміналістична техніка як така поза такти-

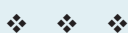
ВЗАИМОСВЯЗЬ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ И ТАКТИКИ В ПРОЦЕССЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШЕННЫХ В ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

БАТЮК О. В.

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры уголовного права и процесса,
Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки*

Аннотация: Положения научной статьи раскрывают авторское видение взаимосвязи криминалистической техники и тактики в процессе расследования преступлений совершенных в пенитенциарных учреждениях. Именно это позволило автору сформировать конкретные рекомендации криминалистической методики которые призваны обеспечить наиболее полное и эффективное применение приемов и средств криминалистической техники. А также предложить новейшие положения методики расследования преступлений совершенных в пенитенциарных учреждениях, которые меняются в зависимости от характера рекомендуемых для применения средств и методов криминалистической техники. Исследованы основные принципы взаимосвязи криминалистической техники и тактики в процессе расследования преступлений совершенных в пенитенциарных учреждениях.

Ключевые слова: криминалистика; технические средства; криминалистическая тактика взаимодействия; принципы; пенитенциарные учреждения.

Open Access

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

кою – мертва, безпредметна». Цей вислів в 1970 р. повторив І. М. Лузгін, додавши, що в умовах розслідування технічні прийоми і засоби можуть бути використані лише в повній і точній відповідності з рекомендаціями криміналістичної тактики [2, с. 201].

У підручнику для студентів юридичних вузів та факультетів М. П. Яблоков і В. Я. Колдін зазначають, що «криміналістична тактика включає криміналістичну техніку» [3, с. 239]. Сто-рінкою далі, включивши техніку і тактику в методику, вони роблять наступне застереження: «Це означає, що у розгляді цілісної структури розслідування окремого злочину не враховують і не використовують наукові рекомендації і вимоги криміналістичної техніки і тактики» [3, с. 240]. Однак це застереження не змінює дане положення, тому що співвідношення двох розділів науки і використання їхніх рекомендацій на практиці (та ще й у ході розслідування окремого, конкретного злочину) – це питання двох цілком різних сфер діяльності.

Свій підхід до взаємозв'язку криміналістичної техніки і криміналістичної тактики І. М. Лузгін різко змінив, запропонувавши здійснити «перегляд традиційного поняття «криміналістична техніка» та її місця в курсі криміналістики», зазначаючи, що «...сформувались фактично самостійні блоки наукового знання, що описують механізм утворення і ознаки типових матеріальних наслідків злочину (трасологія, дактилоскопія, судова балістика, габітологія, криміналістична реєстрація) [4, с. 13]. Об'єднати ці елементи знання єдиним поняттям «криміналістична техніка» неможливо, хоча б тому, що це не відповідає змісту даного розділу, відсуває на другий план головне — характеристику різномірних джерел інформації. Навівши не дуже зрозумілий останній аргумент на користь істотної зміни структури навчального курсу, І. М. Лузгін робить наступний висновок: «...При цьому саме поняття «криміналістична техніка» може бути замінено більш точним і об'ємним поняттям – «науково-технічні засоби та методи, що використовуються у процесі розкриття та розслідування злочинів (криміналістичний аспект)» [4, с. 7].

Позиція, що полягала у повному відриві криміналістичної техніки від тактики, отримала вираження, у працях О. М. Васильєва, О. Баєва і деяких інших науковців. У процесі розробки загальних положень тактики і тактики окремих слідчих дій не приділяється належної уваги використанню досягнень найбільш «старої» і в той же час, тієї що динамічно розвивається частини криміналістики – криміналістичній техніці. Зазначений недолік чітко виявляється й у тактичних розділах багатьох підручників з криміналістики, де на необхідність використання техніко-криміналістичних методів та засобів лише скупом зазначено під час розгляду питань підготовки до окремих слідчих дій та фіксації їхніх результатів. Специфіка ж

їхнього використання під час проведення слідчої дії зазначається далеко не завжди, а якщо і висвітлюється, то обмежено.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз останніх досліджень і публікацій, свідчить, що взаємозв'язок техніки і тактики досліджували науковці-криміналісти (Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, А. І. Вінберг, Є. П. Іщенко, М. А. Корнієнко, І. М. Лузгін, М. П. Яблоков та ін.), які справедливо підкреслювали, що ці розділи криміналістики не можуть існувати ізольовано один від одного, що вони органічно взаємопов'язані між собою. Закономірно, що цей зв'язок є як прямим, так і зворотнім.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виклад необхідно розпочати з аналізу погляди провідних вчених криміналістів, так Є. П. Іщенко проаналізував причини настільки небажаного розриву між криміналістичною технікою і тактикою. До них він відніс: а) бурхливий вплив науково-технічного прогресу на криміналістичну техніку набагато слабший його впливу на тактику; б) причини суб'єктивного характеру: недостатнє знання (як слідчими, працівниками органів дізнання, так і багатьма науковцями, що спеціалізуються у галузі тактики) досягнень криміналістичної техніки; в) застосування слідчими, працівниками органів дізнання засобів і методів криміналістичної техніки далеко не у всіх необхідних випадках і не завжди ефективно [5, с. 48]. Погоджуючись загалом з висновками Є. П. Іщенко, необхідно зазначити, що до зазначеного переліку варто додати недостатнє техніко-криміналістичне забезпечення діяльності органів досудового розслідування й істотні прогалини в кримінально-процесуальному законодавстві, у правовому забезпеченні вирішення розглянутої проблеми стосовно практики.

З приводу взаємозв'язку, співвідношення техніки і тактики найбільш чітку й обґрунтовану позицію займав Р. С. Белкін. Проаналізувавши основні положення його концепції, викладені в певному переліку праць [6, с. 11], і приєднуючись до неї, необхідно сформулювати основні принципи досліджуваного взаємозв'язку:

1. Техніка і тактика – самостійні розділи єдиної науки криміналістики і нерозривно пов'язані.
2. Загальні вихідні методологічні положення, що становлять зміст загальної теорії криміналістики (постулати, принципи, закономірності) визначають єдність даних розділів.
3. Найбільш повне й ефективне застосування прийомів, засобів та рекомендацій криміналістичної техніки забезпечують тактичні прийоми та рекомендації.
4. В залежності від характеру рекомендованих щодо її проведення засобів криміналістичної техніки (а на практиці – і від наявності в розпорядженні слідчого таких засобів) змінюється тактика тієї чи іншої слідчої дії.
5. Зміни існуючих техніко-криміналістичних засобів, прийомів та методик обумовлені виникаючими перед тактикою проблемами, зміною завдань, використанням нових даних суміжних із криміналістикою наук.
6. Одним з важливих факторів розвитку як тактики, так і техніки залишається уточнення змісту, кордонів та взаємозв'язків криміналістичної техніки та криміналістичної тактики.

З тактичним прийомом і плануванням розслідування, як важливими елементами методики розслідування, найчастіше пов'язують використання засобів, прийомів, рекомендацій криміналістичної техніки в тактиці. І це не випадково, адже тактичний прийом є найбільш ефективним способом дій слідчого у певній слідчій ситуації, а планування – є умовою ефективності як розслідування загалом, так і окремої слідчої дії. Є. П. Іщенко, автор однієї з багатьох публікацій, спеціально присвячених розглянутій проблемі, вважає, що взаємозв'язок техніки і тактики загалом можна розглядати саме як взаємозв'язок між системами науково-технічних засобів і тактичних прийомів, частиною чого є «взаємовідношення між основними елементами техніки і тактики: науково-технічним засобом і тактичним прийомом» [5, с. 40]. Видається, що зв'язок тут набагато ширший за обсяг «пов'язаних» елементів обох розділів науки. Як відомо техніка, тактика і методика необхідні для забезпечення вирішення єдиного завдання, передбаченого кримінально-процесуальним законом: швидке і повне розкриття злочинів, ви-

криття винних та правильне застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний. Тим часом, у кримінальному процесі відсутній сам термін «тактичний прийом». Однак безперечний і той факт, що тактичні прийоми утворюють хоча і важливу, але не єдину сторону кожної слідчої дії, що є засобом збирання, дослідження й оцінки доказів. Планування такої дії і планування всього розслідування загалом входять у предмет криміналістичної тактики, хоча ніхто поки не відніс їх до тактичних прийомів. Тим часом, важливість планування для реалізації зв'язку «техніка-тактика» безсумнівна. Видається, що надалі, судячи з проекту нового КПК України, зазначений взаємозв'язок буде розвиватися як через кримінально-процесуальний закон, так і через криміналістичну тактику і методику, а також через подальшу розробку проблем техніко-криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів.

Зауважимо, що важко погодився з думкою В. І. Шиканова, про те, що технічні прийоми виступають стосовно тактичних як допоміжний обслуговуючий засіб. На наш погляд, науково-технічні засоби повинні займати в структурі тактичного прийому особливе місце, будучи своєрідним природно-технічним фундаментом, на якому базується його результативність і ефективність. Варто навести коротке пояснення: по-перше, тактичний прийом як найбільш оптимальний спосіб дій, за своїм змістом характеризується органічною єдністю інтелектуальних і технічних можливостей слідчого, його знань, умінь, досвіду, що визначає в рамках методики розслідування ситуаційний вибір мети і завдання, способів і засобів їхнього вирішення. По-друге, науково-технічний «фундамент», безсумнівно, відіграє більш значущу роль у порівнянні з тією, яку можна уявити в рамках тактичного прийому. Необхідність використання техніко-криміналістичних прийомів неминуче призводить до органічного включення відповідних дій у тактику всієї слідчої дії, у тому числі її підготовку, робочий етап, фіксацію ходу і результатів. Відповідно, і наукова розробка всієї тактики слідчої дії об'єктивно припускає аналіз можливостей використання в процесі його проведення техніко-криміналістичних методів і засобів [81, с. 9]. Фактично в монографічних ро-

ботах щодо тактики проведення окремих слідчих дій це давно вже і робиться, хоча не завжди в достатній мірі. Дуже перспективним видається і такий сучасний напрямок наукових розробок, коли окрема слідча дія стає об'єктом наукового дослідження саме в аспекті використання в процесі її проведення спеціальних криміналістичних знань, техніко-криміналістичних методів і засобів. У багатьох інших роботах, присвячених тактиці проведення окремих слідчих дій, проблема використання техніко-криміналістичних засобів і методів в процесі проведення тієї чи іншої слідчої дії не лише не виділяється структурно, але і за текстом їй приділяється мало уваги.

Для наукового (і практичного) вирішення такого найважливішого тактико-криміналістичного завдання, як встановлення особи злочинця, пряме відношення мають наукові положення і рекомендації криміналістичної техніки щодо використання техніко-криміналістичних методів і засобів в процесі розкриття злочинів за різними напрямками цієї діяльності.

У юридичній і спеціальній літературі знайшли достатньо повне висвітлення питання про зміст слідчих дій, організаційних і оперативно-пошукових заходів, а також їхніх комбінацій, у ході яких техніко-криміналістичні засоби використовуються для вирішення перерахованих вище завдань. У зв'язку з цим в даному дослідженні зазначені окремі з них, що носять проблемний, дискусійний характер.

Техніко-криміналістичні засоби і методи можуть сприяти встановленню статі, віку, росту й інших групових ознак злочинця [83, с. 86]. Складання психологічного портрету невстановленого злочинця із застосуванням як техніко-криміналістичних методів і засобів, так і тактичних прийомів у цьому аспекті видається дуже перспективним і власне кажучи, новим для криміналістичної теорії і практики напрямом. Цей напрям успішно розробляється особливо стосовно розслідування серійних злочинів, наприклад, вбивств вчинених в умовах неочевидності. Цей метод, який ще називають «психологічним профілем». На відміну від багатофункціонального словесного портрету, психологічний портрет відображає внутрішні, психологічні ознаки людини. Його основна функція – бути засобом пошуку, виявлення злочинця, особа якого не встановлена. Психологічний пор-

трет формується не на основі достовірних знань про ознаки, що в ньому відображаються, а на знаннях, що мають імовірний характер.

Варто зазначити, що «психологічні» ознаки злочинця відображаються не лише в ідеальних, але і в матеріальних слідах злочину, матеріальній обстановці, що достовірно відображає ознаки і властивості особи, яка вчинила злочин.

Матеріали, котрі використовуються для «психологічного портрету», мають не лише психологічний характер. В значній мірі вони являють собою результати комплексного застосування техніко-криміналістичних методів і засобів, тактичних рекомендацій (велика фотодокументація кримінально-технічної служби, карти, плани, схеми, все знайдене на місці злочину і довкола нього; матеріали розтину трупа і дослідження результатів розтину; документи з інформацією про особу жертви; інформація про повну картину злочину і реконструкцію механізму вчиненого тощо). Сама назва «психологічний портрет» досить умовна, оскільки поведінка (кримінальна і посткримінальна) людини є об'єктом вивчення не лише судової психології, але й кримінального права, криміналістики, кримінології тощо.

Як стверджують деякі науковці, зокрема І. М. Сорочотягін, складати такі «портрети» особи невстановленого злочинця повинні не лише психологи, а свого роду комісії, бригади з фахівців високого рівня, що володіють знаннями в галузі криміналістичної техніки, тактики і методики, судової психології, судової психіатрії, судової медицини і теорії оперативно-розшукової діяльності.

Складання такої моделі портрету невстановленого злочинця може очевидно принести значну користь не лише в процесі розкриття серійних вбивств, але й в процесі розслідування інших тяжких злочинів вчинених тією ж особою.

Рекомендації криміналістичної методики покликані забезпечити найбільш повне та ефективне застосування прийомів та засобів криміналістичної техніки. Методика розслідування злочинів змінюється в залежності від характеру рекомендованих для застосування засобів та методів криміналістичної техніки. Проблеми, що виникають перед криміналістичною методикою в мінливих соціальних, правових та інших умовах життя сус-

пільства, потребують розробки нових чи вдосконалення існуючих техніко-криміналістичних засобів, прийомів, методик. В окремих методиках розслідування окремих видів злочинів найбільш повно враховуються та конкретизуються специфічні особливості застосування техніко-криміналістичних знань, необхідних для розслідування того чи іншого виду злочинного діяння. Вивчення взаємозв'язку криміналістичної техніки з іншими розділами криміналістики як закономірного вияву єдності наукового знання можливе не інакше як на основі системного та історичного підходів, що дають змогу сформулювати загальні умови (принципи) досліджуваного взаємозв'язку та показати його конкретний прояв в системі: криміналістична техніка – інші розділи криміналістики.

Аналіз праць, присвячених проблемі взаємозв'язків структурних розділів криміналістики, дає можливість запропонувати три основних підходи до їхнього вирішення у процесі розслідування злочинів вчинених в пенітенціарних установах: перший підхід полягає в тому, що від техніко-криміналістичних засобів та методів прослідковується шлях до використання їх в правоохоронній практиці, а потім в тактиці та методиці (Г. І. Грамович, О. О. Заков, Клаус Дітер Польш, Ю. М. Оропай, В. І. Гончаренко, М. В. Салтевський); другий підхід полягає в цілісному уявленні про систему та структуру науки криміналістики, що склалася в певний період її розвитку (Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, М. О. Селиванов, О. О. Ейсман); третій походить від сутності та всього змісту обслуговуючої, забезпечувальної ролі криміналістики та кожного її розділу в процесі пізнання в кримінальному судочинстві (І. М. Лузгін, Л. Я. Драпкін).

Загальні принципи взаємозв'язків всіх розділів науки криміналістики та їхню сутність у літературі викладають по-різному, в залежності від обраного автором підходу до теми. Можна запропонувати наступні принципи даного взаємозв'язку:

1. Дотримання вимог системного підходу при визначенні «кордонів» криміналістичної техніки, тактики та методики, а також щодо вирішення окремих наукових криміналістичних завдань;
2. Необхідність наявності та використання у всіх розділах загальних для всієї криміналістичної науки чи взаємозв'язаних, узгоджених між розділа-

ми криміналістичних класифікацій, принципів, категоріальних понять;

3. Направленість дослідження та зв'язків на забезпечення законності та ефективності криміналістичних рекомендацій в процесі їхнього застосування в правоохоронній практиці.

Розглядаючи розвиток взаємозв'язку криміналістичної техніки з іншими розділами криміналістики та звертаючись до його історичних витоків, варто зазначити не лише про взаємообумовленість такого взаємозв'язку, але й про взаємозбагачення.

ВИСНОВОК

Як **висновок** зазначимо, що вищезазначені напрямків і форм зв'язку криміналістичної техніки з тактикою очевидно спрямовані як на виявлення закономірностей процесу розкриття та розслідування злочинів вчинених УВП, так і на вирішення теоретико-прикладних проблем науки криміналістики. Накопичення та узагальнення результатів цього взаємозв'язку в розвитку окремих розділів криміналістики та, навіть, у вирішенні її окремих, найбільш суттєвих проблем, сприяє формуванню нових криміналістичних знань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вольнский А. Ф. Криминалистическая техника в свете современных научно-технических достижений / А. Ф. Вольнский // Криминалистическая техника: достижения науки и практики в учебный процесс : материалы выступлений научно-методического совещания-семинара. – Л. : Ленинградский факультет ВЮЗШ МВД СССР, 1990. – С. 79.
2. Лузгин И. М. Сущность криминалистических методов установления истины при расследовании преступлений / И. М. Лузгин // Труды Высшей школы МВД СССР. – М., 1970. – Вып. 27. – С. 201.
3. Криминалистика : учебник для вузов / Н. Яблоков. – М. : Лекс Эст, 2003. – 376 с.
4. Лузгин И. М. О концепции криминалистической техники в курсе криминалистики для вузов МВД СССР / И. М. Лузгин // Криминалистическая техника: достижения науки и практики в учебный процесс : тезисы выступлений на науч.-практ. семинаре. – Л., 1990. – С. 7–9.
5. Ищенко Е. П. Тактический прием и место научно-технических средств в его структуре / Е. П. Ищенко // Теоретические проблемы криминалистической тактики. – Свердловск : УрГУ, 1981. – 156 с.
6. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р. С. Белкин // Общая теория криминалистики. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 1. – 340 с.